

Esipuhe

Kuka tahansa voi joutua rikoksen uhriksi. Vaikka rikosuutiset tuntuvat välillä täyttävän uutisvirtaamme, harva kuitenkin hankkii etukäteen tietoa, miten toimia joutuessaan rikoksen kohteeksi. Rikoksen uhriksi joutuminen on yllättävä, hämmentävä ja monesti myös traumaattinen kokemus. Pahimmillaan koko elämä järkkyy eikä paluuta entiseen enää ole. Uhrin läheisen tilanne on usein rinnastettavissa uhrin asemaan. Jokaisen kokemus on yksilöllinen – niin myös kunkin tarvitsema apu ja tuki.

Vakavastakin rikoksesta voi kuitenkin selvitä, ja siihen meidän täytyy yhdessä pyrkiä. Ihmisillä on uskomattoman paljon voimavaroja ja vahvuuksia, jotka auttavat eteenpäin isoissakin kriiseissä. Tukipalveluilla on tutkitusti erittäin tärkeä merkitys uhrin selviytymisessä ja hänen oikeusturvansa toteutumisessa. Sen vuoksi poliisin ja muiden rikoksen uhreja kohtaavien tahojen tulisi tuntea olemassa olevat uhripalvelut ja järjestää systemaattinen ohjaus tukipalveluihin.

Rikosten muodot muuttuvat, ja viime vuosina etenkin verkko-rikollisuus on yleistynyt. Rikosten kokonaismäärä on kuitenkin pysytellyt suhteellisen tasaisena. Väkivaltarikosten kokonaismäärä on myös pysynyt viime vuodet vakaana, vaikka seksuaalirikosten määrässä on näkynyt kasvua. Täytyy kuitenkin muistaa, että vain osa rikoksista ilmoitetaan poliisille. Avoin keskustelu uhrien asemasta ja avun saamisen merkityksestä rohkaisee uhreja hakemaan apua ja ilmoittamaan rikoksista. Myös luottamus siihen, että oikeusjärjestelmä toimii ja uhrin kokemus otetaan vakavasti, madaltaa kynnystä ilmoittaa rikoksista.

Rikoksen uhrista huolehtiminen on ihmisoikeuskysymys. Jokaisella ihmisellä tulee olla oikeus elämään ilman pelkoa rikoksen uhriksi joutumisesta. Koska rikoksia kuitenkin tehdään ja yksilöitä joutuu uhreiksi, tulee yhteiskunnallisin ratkaisuin pyrkiä minimoimaan rikoksesta uhrille koituvia kielteisiä vaikutuksia ja ottaa huomioon ihmisten yksilölliset tarpeet ja voimavarat.

Rikoksen uhrien taustat ovat hyvin erilaisia. Rikoksen uhreja kohtaavien ei ole syytä langeta mielikuvaan niin sanotusta ideaaliuhrista. Uhrin ei tarvitse olla heikko, mutta ei myöskään käytökseltään ja toimintatavoiltaan moitteeton. Hän ei välttämättä pysty järkevästi kertomaan kokemastaan tai toimimaan oman etunsa mukaisesti. Kaikilla uhreilla on oltava yhdenvertainen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja saatavilla olevaan tukeen ja apuun. Myös syrjäytyneillä, yhteiskunnan ulkopuolelle jääneillä tai itsekin rikoksiin syyllistyneillä on oltava nämä oikeudet.

Uhri-termi koetaan usein ongelmalliseksi, koska se ikään kuin olettaa, että uhri on lähtökohtaisesti heikko, pelkkä toiminnan kohde, jolla ei ole mahdollisuutta itse määrittää omaa asemaansa. Termiä onkin syytä käyttää harkiten. Tässä käsikirjassa ja Rikosuhripäivystyksen työssä on kuitenkin päädytty siihen, että uhri-termi kaikkein parhaiten määrittää sen, mistä rikoksen kohteeksi joutuneen henkilön asemassa on kyse. Termi on kansainvälisesti yleisesti käytetty (vrt. engl. *victim*, ruots. *offer*) ja esiintyy alan keskeisissä säädöksissä, kuten rikosuhridirektiivissä. Rikosprosessissa uhrista käytetään käsitettä asianomistaja.

Euroopan unionissa uhrin oikeudet on tunnustettu laatimalla uhrin aseman parantamiseksi ja yhdenmukaistamiseksi niin sanottu rikosuhridirektiivi. Direktiivin vaikutukset näkyvät eri puolilla Eurooppaa vaiheittain. Suomessa myönteiset muutokset lainsäädäntöön ja tukipalveluihin ovat toteutuneet vuodesta 2016 lähtien. On kuitenkin vielä paljon tekemistä, jotta lait ja ohjeistukset näkyvät kaikkien rikoksen uhreja kohtaavien tahojen käytännön työssä.

Tämän kirjan yksi tehtävä on rohkaista rikoksen uhreja ilmoittamaan rikoksista ja hakemaan apua. Mitä paremmin rikoksen koh-

teeksi joutunut tuntee rikoksen aiheuttamat seuraukset, rikosprosessin ja eri toimijat rikoksen uhrin polulla, sitä helpompi hänen on käsitellä kokemaansa ja osallistua rikosprosessiin. Tämä käsikirja antaa tietoja rikoksen vaikutuksista, eri rikostyypeistä ja rikosprosessista, haavoittuvien ryhmien asemasta, uhrien tukemisesta sekä alan kehityksestä ja tutkimuksesta. Kaikessa näkökulmana on uhrin asema ja se, miten voimme häntä tukea. Käsikirja toimii rikoksen uhrin ja hänen läheisensä käytännön oppaana.

Kirja sopii hyvin myös oppikirjaksi. Joka vuosi oppilaitoksista valmistuu tuhansia uusia ammattilaisia, jotka voivat työssään kohdata rikoksen uhrin. On tärkeää osata tunnistaa ja auttaa avun saamisessa. Kirjaa käytetään myös Rikosuhripäivystyksen (RIKU) vapaaehtoisten ja työntekijöiden koulutusmateriaalina. Käsikirja on päivitetty ja laajennettu versio vuonna 2011 julkaistusta *Rikoksen uhrin käsikirjasta*. Jo tätä ennen RIKU ja Suomen Mielen-terveysseura olivat julkaisseet kaksi käsikirjaa, joista ensimmäinen oli vuodelta 1996.

Haluan erityisesti kiittää perusteosten laatimisesta edeltäjäni Petra Kjällmania, joka toimi Rikosuhripäivystyksen toiminnanjohtajana vuosina 1994–2013 ja joka on tehnyt pioneerityötä rikoksen uhrien aseman kehittämiseksi Suomessa. Hän on toimittanut alkuperäisen teoksen, ja tässäkin versiossa osa teksteistä on hänen kynästään syntyneitä. Muilta osin kirjoittajat ovat pääosin joko RIKUn nykyisiä tai entisiä työntekijöitä. Kirjoittamiseen ovat osallistuneet kaikki RIKUn aluejohtajat Päivi Alanne-Kunnari, Jenni Lehtonen, Tiina Rantanen, Jaana Rossinen, Maarit Saukko, Sari Somppi ja Katariina Westman, kehitysjohtaja Jaana Koivukan- gas, nuorten- ja verkkopalveluiden koordinaattori Maatu Arkio, tiedottaja Sami Liukkonen, ihmiskaupan uhrien auttamistyön koordinaattori Pia Marttila, lähisuhdeväkivaltatyön koordinaattori Suvi Essel sekä nuorten hankkeen projektisuunnittelijat Jenni Kreivi ja Raija Kontunen. RIKUn entisistä työntekijöistä kirjoitus- ja päivitystyössä ovat olleet mukana Satu Hintikka sekä Salome Tuomaala. Henkirikoksia ja uhrien läheisten asemaa käsittelevä

alaluku pohjautuu monin osin Anni Pentin opinnäytetyöhön. Teoksen oikeudelliset tiedot on tarkistanut RIKUssa lakimiehenä työskentelevä varatuomari Elisa Trejtnar.

Suuri kiitos teille kaikille arvokkaasta panoksestanne käsikirjan syntymisessä!

Leena-Kaisa Åberg

Rikosuhripäivystyksen toiminnanjohtaja